

УДК 316.444.2

К. О. СКЛЯРЕНКО, А. Є. СТРИЖ

АКАДЕМІЧНА МОБІЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДНУ ІМ. О. ГОНЧАРА ЯК ПРОЯВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Стаття присвячена питанням дослідження процесів міжнародної академічної мобільності в Україні, і зокрема, розглядається специфіка впровадження та реалізації програм міжнародної академічної мобільності у провідному вузі Дніпропетровської області – Дніпровському національному університеті ім. О. Гончара. Наводяться результати соціологічного дослідження студентів ДНУ ім. О. Гончара стосовно розповсюдженості практик академічної мобільності, джерел їх фінансування, мотивації навчання за кордоном, а також аналізуються стримуючі фактори щодо участі студентів в процесах академічної мобільності. На основі результатів соціологічного дослідження також робиться висновок щодо потенційного ризику виїзду за кордон шляхом реалізації програм академічної мобільності найбільш академічно успішної та культуркапіталізованої молоді.

Ключові слова: академічна мобільність, глобалізація, Болонський процес, програми обміну, стримуючі фактори, академічна успішність.

Процеси глобалізації стали характерною рисою сучасного світу. Вони пронизують усі його сфери, але особливо важливі в освіті. Для сучасного світу характерним є тотальне поширення інтеграційних процесів, які відбуваються в усіх сферах суспільного життя. Система вищої освіти в цьому випадку не є винятком. Одним із проявів процесів глобалізації в сучасній вищій освіті є практика міжнародної освітньої мобільності, що швидко розвивається в усьому світі. Сьогодні відбувається процес формування єдиного освітнього простору, що, безумовно, актуалізує проблематику академічної мобільності. Серед учених і політиків немає єдиної позиції в оцінках цього явища. Доводи прихильників і противників розширення міжнародної освітньої мобільності недостатньо обґрунтовані, оскільки не спираються на результати спеціальних наукових досліджень.

Невдача конкретних реформ, з погляду невідповідності їх результатів заявленим цілям і сформованим очікуванням, не повинна дискредитувати саму ідею модернізації та інтернаціоналізації освіти в умовах глобалізаційних процесів, не повинна стати приводом для відродження ізоляціоністської освітньої політики в нашому суспільстві. Українська освіта й наука, у разі зволікання з розвитком міжнародних обмінів в умовах загальної глобалізації (яка усвідомлюється вченими як незворотня), ризикують залишитися «поза грою». Саме тому тема академічної мобільності в Україні виступає як актуальна проблема, від успішного вирішення якої багато в чому залежить майбутнє держави.

Метою статті є спроба дослідити сучасний стан академічної мобільності в Україні, коло проблем, пов'язаних із цим складним соціальним

процесом; на конкретному емпіричному прикладі проаналізувати варіативність підходів до реалізації академічної мобільності, основні труднощі та переваги, які виділяють сучасні студенти.

Згідно із Законом України «Про вищу освіту», академічна мобільність – можливість навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами, без відрахування чи звільнення з основного місця навчання чи роботи [1]. Л. Г. Сокурянська визначає академічну мобільність як вид соціального переміщення агента, який не супроводжується змінами його соціального статусу, здійснюється з метою продовження освіти як усередині своєї країни, міста, вищого навчального закладу (академічна міграція), так і за кордоном (академічна еміграція) [3, с. 283].

В українському науковому дискурсі дослідження питань академічної мобільності є популярним та актуальним. Вивчають різноманітні аспекти цієї проблематики, а саме питання визначення поняття академічної мобільності, виявлення історичних передумов її розвитку та становлення в країні, аналіз практики інших країн світу, визначення академічної мобільності як культурно-освітньої практики в сучасному суспільстві тощо.

Явище академічної мобільності, що стало невід'ємною рисою сучасного світу, історично не нове, воно було характерно ще для середньовічних університетів. Нинішнє бурхливе зростання академічної мобільності є одним із проявів процесу глобалізації, якою охоплені практично всі національні системи освіти, особливо рівень їх вищої освіти. Поряд з істотним зростанням кількості ВНЗ на світовому ринку освітніх послуг посилюється конкурентна боротьба ВНЗ за студентів як усередині країн, так і на міжнародній арені. У розвинених країнах на тлі зниження демографічного потенціалу виникає необхідність переорієнтації ВНЗ на зовнішні ринки. Але до конкуренції за іноземних студентів усе активніше долучаються також і університети менш розвинених країн. Адже ринок освітніх послуг сьогодні є привабливим як з позицій престижу, так і з позицій прибутку. Крім того, у Європі міжнародна академічна мобільність є одним із проявів Болонського процесу, до якого в 2005 р. приєдналася й Україна.

Враховуючи багатоаспектність Болонського процесу, академічна мобільність видається, з одного боку, досить показовим, з іншого – інтегральним, з третього – найбільш значущим аспектом цієї реформи для більшості українських ВНЗ. Останніми роками в Україні робилися певні зусилля активізувати як зовнішню, так і внутрішню академічну мобільність (введено кредитно-модульну систему організації навчального процесу, Додаток до диплома європейського зразка, дещо збільшено автономію університетів щодо створення навчальних програм, задекларовано право студента формувати власну індивідуальну освітню траєкторію шляхом вибору вибіркових дисциплін). Зовнішню мобільність обмежують, зокрема, наяв-

ність візового режиму з країнами Євросоюзу, відсутність механізмів фінансування, усе ще існуючі мовні бар'єри. Усе це, безумовно, актуалізує необхідність проведення досліджень з питань академічної мобільності. Проте реальні масштаби включення української молоді взагалі та молоді Дніпропетровської області зокрема в процеси міжнародної освітньої мобільності на сьогодні незначні. Немає надійних даних про характер, структуру, мотиви та фактори міжнародної мобільності українських студентів, а це означає, що немає наукової бази для прогнозування результатів та наслідків цього процесу в українських реаліях. Це, безумовно, ускладнює процес розробки та прийняття важливих управлінських рішень з питань міжнародних зв'язків у сфері освіти, провокує непослідовність проведення у країні освітніх реформ, приводить до формування недовіри академічної спільноти до самих цих реформ, заздалегідь прирікаючи їх на неефективність. З метою комплексного дослідження процесу впровадження та реалізації програм академічної мобільності кафедрою соціології Дніпровського національного університету ім. О. Гончара було проведено соціологічне дослідження методом опитування в період 2016 р.

Аналізуючи дані соціологічного дослідження, проведеного серед студентів ДНУ ім. О. Гончара, можемо сказати, що 44,4% респондентів добре знайомі з поняттям академічної мобільності. Серед основних джерел, де вони знаходять інформацію про академічну мобільність, можна виділити Інтернет (47%), інформацію, що надається безпосередньо у вищому навчальному закладі (35,3%), досвід друзів та родичів (31,9%).

Як свідчать дані проведеного дослідження, практики навчання за кордоном, поки що не набули масового характеру. Проте щороку кількість студентів Дніпровського національного університету ім. О. Гончара, які бажають пройти навчання в закордонних університетах, збільшується. Географія академічної мобільності дуже широка: Польща, Німеччина, Італія, США, Латвія, Литва, Китай, Туреччина, Франція, Японія, Іспанія, Португалія тощо.

Важливим тут є те, що при відповіді на питання стосовно майбутнього виїзду за кордон з метою навчання 31,4% студентів обрали варіант відповіді «важко відповісти», тобто є групою, яка потенційно може здійснити академічну мобільність за сприятливих для цього умов. При цьому робили вони це винятково за власною ініціативою, переважно за власні кошти – 42,1%, у тому числі користуючись послугами різних іноземних фондів і освітніх програм – 15,8%. Так, у межах виконання програми «Erasmus Mundus» студенти, які вже здобули базову вищу освіту, мають можливість отримати європейський диплом магістра після освіти за кордоном. Аспіранти мають можливість готувати дисертації в університеті-партнері протягом двадцяти місяців. Викладачі, наукові співробітники можуть пройти стажування чи виконати науковий або методичний проект протягом 1–6 місяців залежно від проекту. Ця програма розрахована на три роки та по-

вністю фінансується Євросоюзом. До складу консорціуму входять десять університетів з країн колишнього СНД (6 – з України, 2 – з Білорусі та Молдови) і 10 університетів з країн ЄС. Програма надає можливість студентам протягом двох семестрів пройти навчання в європейському університеті-партнері. У 2007–2008 навчальних роках група студентів ДНУ факультету суспільних наук і міжнародних відносин, механіко-математичного, економічного факультетів та факультету прикладної математики (6 студентів) пройшла курс навчання в університетах Португалії, Італії, Туреччини, Литви, Нідерландів. У межах цієї програми були відправлені у відрядження також один аспірант та п'ять викладачів ДНУ з метою навчання, стажування, проведення наукових досліджень в університетах Італії, Іспанії, Польщі, Туреччини. У червні 2008 р. в м. Кишинів (Молдова) відбулось засідання відбіркової комісії консорціуму цієї програми. Студенти та викладачі ДНУ виграли найбільшу кількість грантів на навчання та стажування протягом 2008–2009 рр. в університетах – членах консорціуму: 10 стипендій – для навчання на III курсі, 6 стипендій – для навчання в магістратурі, 3 стипендії – для навчання в аспірантурі, 2 стипендії – для вечних, 3 стипендії – для співробітників ДНУ [2, с. 220].

Сьогодні студентам ДНУ ім. О. Гончара пропонується широкий вибір програм для здійснення академічної мобільності. У межах співпраці з урядом Індонезії оголошено конкурсний відбір на навчання на магістерській програмі *Kemitraan Negara Berkembang* (KNB) у 2017 р. Серед основних напрямів програми гуманітарні, технічні, інженерні, соціальні науки та освіта.

Крім програм академічної мобільності, що реалізуються в межах співпраці ДНУ ім. О. Гончара з іншими вищими навчальними закладами, співробітники університету постійно інформують про всеукраїнські програми та можливості академічної мобільності, що пропонуються урядами КНР, Румунії, Угорщини, Польщі, Німеччини, США, Чехії, Ізраїлю, Японії, Кореї, Швеції.

Також, за результатами соціологічного дослідження, чимала кількість отримала допомогу університету у фінансуванні академічної мобільності – 15,8%, і ще велика кількість вибрала варіант «інше» – 26,3%, що може свідчити про різні види спонсорської або меценатської допомоги в цьому питанні.

Так, 155 студентів факультетів міжнародної економіки та прикладної математики навчалися за програмою надання двох дипломів в Університеті м. Мен (Франція) та Університеті прикладних наук м. Міттвайда (Німеччина); 43 студенти та 5 аспірантів університету навчалися та стажувалися в Європі за програмою «Erasmus Mundus» (нині – «Еразмус+»). Протягом першого семестру 2015/2016 н. р. в університеті розпочалася реалізація семи проектів у межах міжнародної європейської програми «Еразмус+» у партнерстві з університетами Бельгії, Іспанії, Італії, Латвії, Туреччини та Болгарії. Усі вони передбачають студентський обмін. Наразі активно здій-

снюється міжнародна співпраця у сфері академічних обмінів з Латвійським університетом (м. Рига). За результатами конкурсного відбору претендентів для навчання протягом весняного семестру 2014–2015 н. р. до зазначеного ВНЗ були направлені 6 студентів факультету міжнародної економіки та 2 факультету суспільних наук і міжнародних відносин. З вересня 2015 р. у ДНУ виконується програма академічних обмінів «Mevlana Exchange Program» з Караманським університетом ім. Мехметбея (Туреччина), який передбачає двосторонню мобільність студентів (5 місяців) та викладачів (3 тижні). Програма повністю фінансується урядом Туреччини.

Важливо також відзначити, що успішність програм академічної мобільності, що реалізуються у вищому навчальному закладі, безпосередньо залежить від стабільної ситуації в країні в цілому. Саме цим можемо пояснити зниження майже в половину кількості студентів, що виїжджали на навчання за кордон у 2014 р.

Серед тих, хто має досвід здійснення академічної мобільності, представників гуманітарного напрямку – 54,5%, такі студенти здебільшого проживають з батьками або у власному помешканні (54,6% разом), оцінюють свій рівень доходу як достатній (27,3% – «в цілому грошей вистачає») та високий (36,4% – «живу в достатку»), мають рівень освітніх досягнень вище від середнього (39,4% навчаються на «добре» та «відмінно») та високий (36,4% навчаються, здебільшого, на «відмінно»). Більшість з них – 72,7% вивчали додатково іноземну мову. Тобто ми можемо припустити, що такі тенденції, як набуття досвіду академічної мобільності матеріально забезпеченими студентами з високими рівнем академічних досягнень та з поглибленими вивченням іноземної мови актуалізує тривогу з приводу актуалізації «відтоку мізків» у майбутньому.

Ці припущення підтверджуються також даними щодо тих студентів, які тільки планують виїжджати за кордон, адже досить велика частина, а саме 23,4% студентів планують поїхати за кордон на навчання. Серед них також більшість живе у достатку – 6,5% або їм у цілому грошей вистачає – 12,3%, навчаються здебільшого на «добре» та «відмінно» – 9,6%, на «відмінно» – 6,9%.

За таких умов важливо проаналізувати, що ж впливає на бажання студентів навчатись за кордоном. Насамперед, цікаво було виявити, які переваги вбачають студенти в навчанні за кордоном. При цьому найчастіше своє бажання вчитися за кордоном вони пояснюють прагненням відвідати іншу країну, пожити в ній (40,9%), бажанням отримати диплом одного із зарубіжних університетів (40,2%) і набути досвіду навчання в зарубіжному університеті (34,3%). Отримати можливість працевлаштування за кордоном хотіли б 35,4% респондентів, прослухати окремі навчальні курси, лекції відомих учених – 16,9%.

Найбільша кількість студентів здійснює академічну мобільність щороку саме з метою навчання. Однак важливо відзначити, що досвіду студентів

нти набувають також завдяки участі в міжнародних конференціях, олімпіадах, виставках тощо.

Тобто в мотивації навчання за кордоном у сучасних студентів прагматичні цілі поєднуються з прагненням розширити свій світогляд, познайомитись з культурами інших країн. Однак у цьому можна вбачати й тенденції подальшої академічної еміграції – унаслідок довготривалого проживання на території іноземної країни та отримання диплома закордонного університету студент прагне до асиміляції в межах певної країни шляхом працевлаштування та подальшого проживання на її території на постійній основі. Не випадково такі самі показники, як у студентів, що здійснили академічну мобільність, або лише планують, ми спостерігаємо у групі студентів, які мають бажання виїхати за кордон на ПМП.

Показово, що серед основних можливостей, які надає освіта за кордоном, потенційні академічні емігранти називають саме працевлаштування там – 75,6%, також освіта поза межами країни асоціюється з можливістю змінити своє життя на краще – 56,7%, самовдосконаленням – 42,7%, набуттям корисного досвіду – 41,3%.

Найбільш популярними серед студентів, які бажають здійснити академічну мобільність, країнами для виїзду є США, а також Великобританія, Німеччина, країни Східної Європи, Канада. Але на практиці, як свідчить статистика, найбільш популярними країнами, до яких студенти ДНУ ім. О. Гончара здійснювали академічну мобільність протягом 2013–2016 рр., є Німеччина, Польща, Китай та Франція.

На нашу думку, не останню роль при виборі країни академічної мобільності відіграє її економічне становище (США – 46,5%, Великобританія – 30%, Німеччина – 29,4%), географічна близькість до України (країни Східної Європи – 25,7%), а також доступність мови (здебільшого англійська). Такі висновки підтверджуються розподілом відповідей на запитання: «Ви не плануєте поїхати на навчання за кордон тому, що...». Основні причини, через які студенти ДНУ ім. О. Гончара не планують поїхати на навчання за кордон, розподілились таким чином.

Згідно з відповідями, вагомий відсоток серед причин небажання виїжджати за кордон на навчання є недостатній рівень володіння іноземною мовою – 38,9%, страх перед невідомою країною – 17,3%, її умовами проживання, відсутність досвіду виїзду далеко за кордон. Проте головна причина – відсутність відповідних коштів – 53,1%, оскільки з попередніх відповідей встановлено, що чимала кількість виїжджає за кордон на навчання за власний кошт, адже є вихідцями із сімей з високим рівнем доходу чи вище від середнього.

Таким чином, можемо казати, що студенти, безумовно, не відкидають можливості навчання за кордоном (оскільки відсутність бажання здійснити академічну мобільність вказали в своїх відповідях лише 13,5% респондентів). Саме така політика у сфері освіти та науки щонайменше ство-

роє підстави для загрози інтелектуальної еміграції у подальшому, адже еміграція з навчальною метою може перетворитися на бажання постійного проживання за кордоном. Додатковим ризиком є потенційний виїзд саме академічно успішної та культуркапіталізованої молоді, адже саме за допомогою такого соціокультурного портрета можна описати потенційних академічних емігрантів.

Аналіз стримувальних факторів участі студентів ДНУ ім. О. Гончара в академічній мобільності студентів показує, що, з одного боку, для більшості з них участь у Болонському процесі відкриває широкі перспективи. З іншого боку, у Болонському просторі багато чого залежить від стратегії й тактики конкретного ВНЗ, що, зрештою, спрямовано на підвищення його конкурентоспроможності. Природно, що для цього потрібно формулювання певної стратегії і її неухильне втілення в життя. Таким чином, розвиток зовнішньої академічної мобільності студентів ДНУ ім. О. Гончара вимагає виділення з бюджету певних фінансових коштів для реалізації студентами індивідуальних освітніх траєкторій. Подальший розвиток академічної мобільності неможливий без вирішення таких проблем, як синхронізація програм навчання за курсами і спеціальностями, визнання українських документів про освіту та наукових ступенів за кордоном. При цьому, оскільки основним інструментом розвитку академічної мобільності є визнання кваліфікацій та документів про освіту, необхідно впроваджувати адекватну систему оцінювання досягнень студентів ВНЗ.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про вищу освіту» № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/legislation/law/2235/>.
2. Історія Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара / редкол.: М. В. Поляков (голова) та ін. – 4-те вид., перероб. і доповн. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2012. – С. 218–223.
3. Сокурская Л. Г. Украинский студент в Европе и Америке: современное состояние, перспективы и последствия академической мобильности молодых украинцев / Л. Г. Сокурская // Академическая мобильность – важный фактор образовательной евроинтеграции Украины : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – Харьков : НУА, 2010. – С. 282–291.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2017.

Скляренко К. А., Стриж А. Е. Академическая мобильность студентов ДНУ им. О. Гончара как проявление глобализационных процессов в современном образовании

Статья посвящена вопросам исследования процессов международной академической мобильности в Украине, в частности, рассматривается специфика внедрения и реализации программ международной академической мобильности в ведущем вузе Днепропетровской области – ДНУ им. О. Гончара. Приводятся результаты социологического исследования студентов ДНУ им. О. Гончара касательно распространенности практик академической мобильности, источников их финансирования, мотивации к обучению за границей, а также анализируются факторы, которые сдерживают студентов от участия в процессах академической мобильности. На основании результатов социологического исследования также делается вывод о потенциальном риске

выезда за границу посредством реализации программ академической мобильности наиболее академически успешной и культуркапитализированной молодежи.

Ключевые слова: академическая мобильность, глобализация, Болонский процесс, программы обмена, сдерживающие факторы, академическая успешность.

Sklyarenko K. O., Strizh A. E. Academic Mobility in Oles Honchar Dnipro National University as a Manifestation of a Globalization Processes in Modern Education

Academic mobility as the mostly developed form of internationalization of an educational field helps integration of an individual into international educational community. At the end of XX – XXI century globalization processes taking place in various fields of economy, science, culture and other spheres of human activity also affected the system of education. In the era of globalization one of the important components of higher education is the academic mobility of students, which is recognized and accepted by both universities and employers. Academic mobility plays an important role in the personal development and professional formation, in skills' formation to build independently his educational, professional and life trajectory of development that is the basis of a new paradigm for the education development «learning throughout life». The article is dealt with the research of processes of international academic mobility in Ukraine. The specifics of introduction and implementation of international academic mobility at the leading university of Dnipropetrovsk region – Oles Honchar Dnipro National University is considered in the article. The results of the survey of Oles Honchar Dnipro National University students are analyzed in the article. The prevalence of academic mobility practices, sources of financing, motivation to study abroad are analyzed in the article. Constraints factors of the students participation in the academic mobility are discussed. Conclusion on the potential risks of traveling abroad the most academically successful youth by realization the programs of academic mobility is made in the article. Some countries relaxed their immigration policies to attract qualified and highly-qualified foreigners to sectors where there were labour shortages. In the context of increasing internationalization of education, academic mobility appears as a potential flow of qualified workers from the host countries ' perspective, either in the course of their studies or through subsequent recruitment. Similarly, study abroad can be part of a deliberate immigration strategy from the perspective of students. At the same time however, the potential gains related to student mobility for the sending countries may be limited as a result of the brain drain if academic mobility translates into subsequent immigration. Yet, by building capacity in the sending country, academic mobility may also be seen as a way of providing labour opportunities to foreign students, and giving them an incentive to return to their native country. Advantages of international academic mobility, which students marked, are analyzed in the article. The main advantages of international academic mobility are the opportunity to live in another country, to graduate a foreign university, possibility of employment abroad, opportunity to attend some training courses, lectures of eminent scientists. Higher education has now become a real part of the globalization process: the cross-border matching of supply and demand. Consequently, higher education can no longer be viewed in a strictly national context. So it is very important to investigate the processes of academic mobility. This will enable us to better understand the transformations that occur in modern higher education.

Key words: academic mobility, globalization, the Bologna process, exchange programs, constraints, academic success.